

УДК 347.998.85

Віталій Ковбасюк,аспірант Навчально-наукового юридичного інституту
Національного авіаційного університету

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті характеризуються зміст та особливості об'єкта правовідносин у сфері адміністративного судочинства. Особливість правовідносин у сфері адміністративного судочинства полягає у тому, що в ході їх здійснення оспорується процес застосування суб'єктом владних повноважень матеріальної правової норми. У результаті запропонована методика розмежування об'єкта матеріальних та процесуальних адміністративно-правових відносин.

Ключові слова: адміністративне судочинство, методика розмежування, об'єкт правовідносин, правова норма.

Актуальність теми. У контексті проголошення курсу на розбудову в Україні демократичної правової, соціальної держави перед науковцями і практиками постало завдання втілення засад Основного Закону країни у реальне життя. Конституція України визнає права та свободи людини найвищою соціальною цінністю, а на державу покладає обов'язок їх забезпечувати і захищати. Такий стан речей вимагає трансформації пострадянської адміністративної системи, особливо механізму судового захисту прав і свобод людини та громадянина у сфері публічно-владних відносин, у якісно нову систему, що відповідає світовим демократичним стандартам.

Ступінь розробленості теми. Одним з основних елементів механізму захисту прав, свобод та законних інтересів осіб у публічно-владній сфері виступають адміністративні суди, на яких покладається розгляд і вирішення публічно-правових спорів, де однією зі сторін виступає фізична чи юридична особа, а іншою – суб'єкт владних повноважень. Однак проголошення права на захист у нормативно-правовому акті ще не забезпечує дієвої реалізації такого права. Важливу роль у дослідженні актуальних проблем становлення та розвитку адміністративного судочинства відіграють праці таких учених, як В. Авер'янов, Н. Армаш, Д. Беззубов, В. Бевзенко, Ю. Битяк, А. Боннеер, Л. Бринцева, С. Головатий, І. Голосніченко, Т. Гуржій, А. Єлістратов, І. Коліушко, А. Колодій, Т. Коломосць, А. Комзюк, М. Козюбра, О. Кузьменко, Р. Куйбіда, Е. Демський, О. Пасенюк, Ю. Педько, В. Перепелюк, Н. Писаренко, А. Руденко, Н. Саліщева, А. Селіванов, М. Смокович, Ю. Старілов, В. Стефанюк, В. Сьоміна, О. Тищенко, Н. Хаманева, О. Харитонова, Д. Чечот та інші.

Поряд із тим натепер в українській науці доктрина правовідносин у сфері адміністративного судочинства чітко не сформована, а проведені дослідження стосовно їх сутності та структури не мають комплексного характеру. На законодавчому рівні (п. 5. ч. 1. ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України) правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства, називаються адміністративним процесом, що, на наш погляд, не є науково обґрунтованим визначенням. Отже, натепер спостерігається недостатня теоретична розробка питань природи правовідносин, що складаються у сфері адміністративного судочинства.

Мета дослідження – характеристика об'єктів правовідносин у сфері адміністративного судочинства та визначення методики розмежування об'єкта матеріальних та процесуальних адміністративно-правових відносин.

Результати дослідження. З приводу об'єкта матеріальних правовідносин у юридичній літературі висвітлені такі думки. В.М. Хропанюк під об'єктом правовідносин розуміє те, на що впливають правовідносини, а саме фактичну поведінку їх учасників. Автор зазначає, що завдання юриспруденції полягає у вивченні дій учасників правовідносин, а не речей та інших благ, заради яких вони вступають у правовідносини. Теорія права виділяє лише юридичну властивість речей, які лежать у сфері інтересів суб'єктів правовідносин. Для юриста важливо встановити характер цих дій, їх відповідність юридичним правам та обов'язкам суб'єктів. Якщо така відповідність є наявною, то одночасно досягається і мета, яку ставили перед

собою учасники правовідносин, і мета правового регулювання суспільних відносин [1, с. 313-315].

Схожій позиції дотримуються і вітчизняні науковці, вказуючи на те, що об'єктом адміністративних правовідносин може бути тільки конкретна поведінка суб'єктів правовідносин. Так, деякі автори (Ю. Битяк, В. Вогульський, В. Гарашук, В. Зуй) об'єктом адміністративно-правових відносин називають поведінку людей, а саме їхні дії, за допомогою яких реалізуються передбачені адміністративно-правовими нормами обов'язки і права учасників даних відносин [2, с. 58].

Інші науковці З. Кісіль та Р. Кісіль зазначають, що у кожному конкретному адміністративно-правовому відношенні його сторони реалізують надані їм права і покладені на них обов'язки, пов'язані з певним об'єктом правовідношення. Таким чином, об'єкт – це те, з приводу чого виникає правовідношення. Реалізація прав і обов'язків суб'єктів адміністративного правовідношення може полягати не тільки у певній поведінці, діях контрагентів, а й також у трансформванні чи продукуванні речей, об'єктів творчої діяльності, набутті особистих нематеріальних благ. Однак і в таких випадках об'єктом адміністративно-правових відносин є дії (подеколи – утримання від певної активності) сторін, а речі, продукти творчої діяльності і особисті нематеріальні блага – предметом правовідносин. Загальним об'єктом регулювання адміністративно-правових відносин є суспільні відносини, а безпосереднім – конкретна поведінка суб'єктів [3, с. 35-36].

Таким чином, зазначені вчені ототожнюють об'єкт регулювання і об'єкт правовідносин, проте ці поняття не тотожні. Так, автори спочатку вказують на те, що реалізація прав і обов'язків пов'язана з певним об'єктом, з приводу якого і виникають відносини, тобто реалізуються права й обов'язки. Потім вчені зазначають, що власне реалізація прав і обов'язків сторін, виражена у їхніх діях, поведінці, і є об'єктом правовідносин. Отже, автори вказують на поведінку учасників процесу, їхні дії як на об'єкти відносин.

Поміж того, у науковій юридичній літературі [4, с. 718] поширеною є і протилежна позиція, згідно з якою об'єктами матеріальних правовідносин визнаються: матеріальні цінності (речі, предмети), нематеріальні особисті цінності, поведінка, дії суб'єктів, різні послуги, їх результати, продукти духовної творчості, цінні папери, офіційні документи.

Щодо об'єкта процесуальних адміністративно-правових відносин погляди вчених також суттєво різняться. Так, досить суперечлива позиція висвітлена у навчальному

посібнику з адміністративної юстиції в Україні за загальною редакцією А. Комзюка, де зазначено, що об'єктом адміністративної юстиції, тобто тим, заради чого вона запроваджена й функціонує у державі, є захист та відновлення прав, свобод й інтересів фізичних і юридичних осіб – учасників публічно-правових відносин. Проте надалі автори вказують, що об'єкт правовідносин – те, з приводу чого, власне, виникають і змінюються ці правовідносини. Об'єктом правовідносин можуть бути, зокрема, права, свободи, інтереси фізичних осіб, правопорушення, нормативно-правовий акт тощо [5, с. 99, 196].

Інша провідна вчена О. В. Кузьменко об'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин також визнає все те, з приводу чого виникають й існують самі правовідносини. Вони складаються навколо різноманітних проявів, сторін, властивостей та відношень оточуючого світу. Це можуть бути: поведінка людей, інформація, речі матеріального світу, документи, строки, місце де відбувається подія, стани, особисті нематеріальні блага [6, с. 65-66]. На думку іншого вітчизняного адміністративіста В. Г. Перепелюка, до числа об'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин належать: речі, матеріальні цінності; результати дій чи бездіяльності суб'єктів правовідносин [7, с. 157]. Тобто, на думку цих авторів, процесуальні правовідносини виникають із тих же приводів, що і матеріальні правовідносини, з чим, на наш погляд, погодитися не можна. Видається, що розуміння об'єкта правовідносин лише як матеріального чи нематеріального блага або поведінки суб'єктів значно звужує обсяг цього поняття і не враховує особливостей правовідносин, що складаються у судовому адміністративному процесі. За такого підходу залишається незрозумілим, що ж вважати об'єктом правовідносин: матеріальне благо, з приводу якого виникають такі відносини, чи все ж таки поведінку суб'єктів, що здійснюється з приводу використання цього блага.

Провідний вчений В. М. Бевзенко у своєму дисертаційному дослідженні доходить висновку, що об'єктом публічно-правових відносин, що становлять юрисдикцію адміністративних судів, слід вважати рішення, дії або бездіяльність усіх без винятку суб'єктів публічних повноважень (в т. ч. фізичних та юридичних осіб, які здійснюють суб'єктивні права, свободи, інтереси публічно-правового характеру), а також події – повінь, землетрус, масове захворювання людей тощо [8, с. 44, 45].

На нашу думку, більш обґрунтовано видається позиція, згідно з якою під об'єктом правовідносин розуміють те, на що спрямовані правовідносини, те, у чому взаємодіють

їх учасники. Поведінку ж суб'єктів правовідносин, яка зумовлюється їх правами та обов'язками, доречніше визнати змістом правовідносин.

Адже, на наше переконання, суть правовідносин полягає у тому, що суб'єкти взаємодіють шляхом реалізації прав і обов'язків, що виражається у вчиненні певних дій, конкретній поведінці. Цей взаємозв'язок сторін спрямований на досягнення певного результату, що задовольняє їхні інтереси, тобто на об'єкт. Саме тому конкретна поведінка суб'єктів не може бути об'єктом правовідносин, вона є змістом останніх. А те, по відношенню до чого виникають правовідносин, доречніше визнати їх предметом. За таких обставин стає обґрунтованою мета правового регулювання, а саме врегулювання суспільних відносин шляхом встановлення прав та обов'язків суб'єктів. Інакше, якщо дії суб'єктів вважати об'єктом правовідносин, видається незрозумілим такий тристоронній зв'язок суб'єктів, як правовідносини у судовому процесі. Адже, якщо об'єктом правовідносин визнати дії учасників, то виникає питання, чиї саме, оскільки дії сторін та суду суттєво різняться. Якщо ж об'єктом визнати те, з приводу чого виникають правовідносини, то знову ж таки стає незрозуміло, з приводу чого вони виникають, для суду та допоміжних учасників судового процесу.

У зв'язку з викладеним доречно звернути увагу на погляди науковців, що відстоюють подібну позицію. Так, К. С. Юдельсон зазначає, що об'єктом процесуальних правовідносин є вся діяльність суб'єктів, спрямована на захист матеріально-правових відносин і опосередкованих ними інтересів [9, с. 10].

Деяко схожу думку висловлюють вітчизняні науковці. Так, Е. Ф. Демський вважає, що об'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин виступають суспільні відносини, які уособлюють характер діяльності суб'єктів і процесуальні наслідки їхньої поведінки щодо розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи. Об'єкт адміністративно-процесуальних відносин характеризується власними специфічними ознаками, які виокремлюють його від однойменної матеріальної галузі права. Об'єктом адміністративних процесуальних відносин є реалізація встановленого порядку регулювання матеріальних правовідносин та її процесуальні наслідки [10, с. 72]. На наш погляд, ця позиція заслуговує на увагу з тим лише застереженням, що поняття «об'єкт правовідносин» слід відмежовувати від поняття «об'єкт (предмет) правового регулювання».

Інші вітчизняні науковці, автори підручника з адміністративного процесу

А. Комзюк, В. Бевзенко, Р. Мельник, зазначають, що об'єктом правовідносин є те, з приводу чого вони виникають, на що націлені. Адміністративні процесуальні правовідносини виникають у зв'язку з необхідністю захисту та поновлення порушених, невизнаних, оспорюваних прав та інтересів. Далі автори вказують, що об'єктом адміністративних процесуальних правовідносин є спір про право. Загальний об'єкт поділяється на окремі підвиди. Зазначено, що об'єктом правовідносин, пов'язаних із порушенням адміністративної справи в суді, є відкриття провадження у справі, подальший розгляд та вирішення публічно-правового спору [11, с. 72]. На наш погляд, те, з приводу чого виникають правовідносини, і те, на що вони націлені, – це два різні поняття, різні правові явища. Крім того, ми вважаємо, що відкриття провадження у справі є не об'єктом правовідносин, а юридичним фактом, тобто підставою їх виникнення.

Більш виваженою видається точка зору Л. В. Бринцевої, яка вважає, що об'єктом правовідношення є те, на що воно спрямоване, те, чого прагнуть його учасники. Тому, на думку автора, вбачається правильним під об'єктом адміністративно-правового спору розуміти захист суб'єктивних прав та інтересів від порушень (або невизнання) рішеннями (дією, бездіяльністю) суб'єкта владних повноважень, а також порядку реалізації останнім покладених на нього обов'язків у сфері публічного управління [12, с. 47].

Таким чином, на нашу думку, матеріальні правовідносини виражають поведінку суб'єктів по відношенню до певних предметів, тобто по відношенню до чого або у зв'язку з чим суб'єкти вступають у правовий зв'язок між собою. Отже, об'єктом матеріальних відносин є те, на що вони спрямовані – на врегулювання поведінки суб'єктів, а предметом таких відносин можуть бути матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких виникають такі відносини (речі та інші матеріальні цінності, продукти духовної творчості, нематеріальні цінності, послуги, дії, бездіяльність та результати їх вчинення або акти їх реалізації, події).

Процесуальні правовідносини забезпечують реалізацію розпоряджень матеріальних правових норм та складаються заради вирішення конкретних спорів. Крім того, правовідносини у судовому адміністративному процесі виникають у разі порушення вимог адміністративно-правової норми і невиконання адміністративного обов'язку. Вони виникають на підставі публічно-правової конфліктної ситуації, спрямовані на вирішення спору і захист прав та інтересів у сфері публічно-правових відносин.

У ході розгляду адміністративної справи суд не встановлює нових прав і обов'язків для учасників, а перевіряє правильність застосування матеріальних норм учасниками спірних правовідносин, чим забезпечує захист суб'єктивних прав та інтересів невіддільних суб'єктів та контроль порядку реалізації суб'єктом владних повноважень покладених на нього обов'язків у сфері публічних правовідносин.

Проведений аналіз різних поглядів учених щодо розуміння поняття об'єкта правовідносин дає підстави для таких висновків, які можуть бути враховані у подальших дослідженнях правовідносин у сфері адміністративного судочинства.

Оскільки правовідносини – це взаємозв'язок, взаємодія суб'єктів, тому вбачається правильним під об'єктом правовідносин розуміти те, на що спрямований взаємозв'язок учасників, те, чому вони взаємодіють [13; 14]. На наш погляд, правовідносини у сфері адміністративного судочинства спрямовані на розгляд та вирішення публічно-правового спору (адміністративної справи за КАС) між сторонами, у результаті чого ліквідується спірність матеріальних правовідносин (конфлікт інтересів між владним та невіддільним суб'єктами), захищаються права та інтереси невіддільних суб'єктів від порушень (або обмежень, невизнання) з боку органів публічної адміністрації. При цьому перевіряється також порядок реалізації повноважень владними суб'єктами у сфері публічно-правових відносин. Отже, адміністративне судочинство покликане забезпечити безконфліктну взаємодію між владними та невіддільними суб'єктами, а також законність та правопорядок у сфері публічно-правових відносин.

Розгляд адміністративної справи у суді спрямований на вирішення спору, що виникає з публічно-правових відносин, як правило, між невіддільним суб'єктом та органом публічної адміністрації. Сторони спору починають взаємодію в адміністративному суді тому, що між ними виник публічно-правовий конфлікт із приводу застосування матеріальної норми, тобто з приводу реалізації прав та обов'язків, закріплених цією матеріальною нормою. Отже, права та інтереси (публічні та приватні), обов'язки у публічно-владній сфері, що порушені (невизнані, обмежені) рішеннями (діями, бездіяльністю) суб'єктів публічно-правових відносин виступають предметом правовідносин, що складаються у ході здійснення адміністративного судочинства. Власне рішення, дія чи бездіяльність владних суб'єктів виступає предметом спору.

У результаті розгляду справи відбувається захист предмета правовідносин. Отже, те, що спонукає суб'єктів до вступу у правовідносини адміністративного судочинства (захист суб'єктивних публічних та приватних прав, публічних та приватних інтересів невіддільних суб'єктів, захист права на їх реалізацію, а також охорона порядку реалізації повноважень органами публічної адміністрації), виступає об'єктом таких правовідносин. Розуміння ж об'єкта лише як матеріального чи нематеріального блага (прав та інтересів стосовно них) або поведінки осіб (дій та бездіяльності, що виражені у рішеннях) не враховує особливості процесуальних правовідносин, що виникають у ході здійснення адміністративного судочинства.

Висновки.

Особливість правовідносин у сфері адміністративного судочинства полягає в тому, що в ході їх здійснення оспорується процес застосування суб'єктом владних повноважень матеріальної правової норми. Таким чином, невіддільний суб'єкт захищає своє право на реалізацію прав та інтересів, передбачених матеріально-правовою нормою, а суб'єкт владних повноважень захищає порядок реалізації ним своїх обов'язків і процес застосування ним матеріальної норми. Як бачимо, те, з приводу чого виникають ці відносини, для суб'єктів може різнитися, адже для невіддільного суб'єкта правовідносини виникають із приводу суб'єктивного права чи інтересу, а для суб'єкта владних повноважень – із приводу порядку реалізації свого обов'язку, що опосередковано передбачає захист публічного інтересу.

Список використаних джерел:

1. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учебное пособие для вузов / под. ред. проф. В. Г. Стрекозова. – М., 2001. – 377 с.
2. Адміністративне право : підручник / [Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук та ін.]; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Х.: Право, 2012. – 656 с.
3. Кісіль З. Р. Адміністративне право : навчальний посібник / З. Р. Кісіль, Р. В. Кісіль. – 3-ге вид. – К: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 696 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
5. Адміністративна юстиція в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. А. Т. Комзюка. – К.: Прецедент, 2009. – 198 с.

6. Курс адміністративного процесу : навчальний посібник / О. В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 208 с.

7. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Загальна частина : навчальний посібник. – 2-ге видання, змін. і доп. – К.: «Центр навчальної літератури», 2004. – 368 с.

8. Бевзенко В. М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України : дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. М. Бевзенко. – Харків, 2010. – 463 с.

9. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс / К. С. Юдельсон. – М., Госюриздат, 1956. – 438 с.

10. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навчальний посіб-

ник / Е. Ф. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.

11. Адміністративний процес України : навчальний посібник / Комзюк А.Г., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. – К.: Прецедент, 2007. – 531 с.

12. Бринцева І. В. Сутність адміністративно-правових спорів та особливості адміністративного порядку їх вирішення в Україні : монографія / І. В. Бринцева. – Х.: Юрайт, 2012. – 208 с.

13. Засади правового регулювання правовідносин у сфері адміністративного судочинства : навчальний посібник / Беззубов Д.О., Заросило В. О., Подоляка С. А та ін. – К.: МП «Леся», 2015. – 120 с.

14. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / Армаш Н. О., Бандурка О. М., Басов А. В. / за заг. ред. А. Т. Комзюка – К. Прецедент, Істина. – 823 с.

В статті характеризуються содержание и особенности объекта правоотношений в сфере административного судопроизводства. Особенность правоотношений в сфере административного судопроизводства заключается в том, что в ходе их осуществления оспаривается процесс применения субъектом властных полномочий материальной правовой нормы. В результате предложена методика разграничения объекта материальных и процессуальных административно-правовых отношений.

Ключевые слова: административное судопроизводство, методика разграничения, объект правоотношений, правовая норма.

The article describes the content and peculiarities of the object of legal relations in the field of administrative legal proceedings. The peculiarity of legal relations in the field of administrative legal proceedings is that in the course of their implementation, the process of applying the material legal norm by the subject of power authority is disputed. As a result, the method of delineation of the object of material and procedural administrative-legal relations was proposed.

Key words: administrative legal proceedings, method of differentiation, object of legal relations, legal norm.

